

Putin, Navalnyj och kampen om makten i en stat som inte har politik

av Kristian Gerner

Résumé

Russia is an autocracy. It is a state without politics. The only resemblance of politics is the stand-off between President Putin and the lawyer Aleksej Navalnyj. According to the Russian medieval chronicle "A Tale of Bygone Years" the local people to the East and South of the Gulf of Finland invited the Varangian chieftain Rurik from (proto-) Sweden to come and establish law and order, because the local people could only quarrel among themselves. The legend was recalled in 1995 by the Russian ambassador to Sweden Oleg Grinevskii when he bemoaned the fact that the second coming of the Swedes, who were headed by the economist Anders Åslund, invited by President Yeltsin, ended in failure. In 2019 the Swedish Foreign Ministry declared that Sweden would adopt "a strategy for support of democracy, human rights and the natural environment" in Russia. When the Swedish Foreign Minister on February 2, 2021 announced that the strategy was being implemented with regard to the punishment of Aleksei Navalnyi, the Russian Foreign Minister rejected the offer. Aleksej Navalnyj's actions and the response to them by the regime in Russia has become an eye-opener that has put an end to the pluralistic ignorance in Russian society: Navalnyj has created preconditions for politics to emerge in Russia.

RYSSLAND HAR INTE politik i ordets vanliga mening, eftersom det är ett självhärskardöme, en autokrati. Ryssland är inte en rättsstat: lagarna tillämpas godtyckligt. Ryssland bör reformeras.

Från Rurik till Linde: att skapa lag och ordning i Ryssland är Sveriges ansvar

Sveriges utrikesminister Ann Linde mötte Rysslands utrikesminister Sergej Lavrov i Moskva samma dag som rättegången med Navalnyj ägde rum. Linde upprepade EU:s krav att Navalnyj måste frigges och krävde också att de som hade gripits i protestdemonstrationen mot domen i ryska städer skulle frigges. Följden blev att Ryssland den

5 februari utvisade en svensk diplomat med motiveringen att han, rysk television visade en bild och angav hans namn,¹ hade deltagit i Navalnyjdemonstrationen i S:t Petersburg. På samma gång visade Ryssland ut även en tysk och en polsk diplomat. Alla tre utvisningarna skedde exakt samtidigt som EU-kommissionären Josep Borell höll en presskonferens i Moskva tillsammans med Rysslands utrikesminister Sergej Lavrov.

Ann Linde förklarade att den svenske diplomaten endast hade åsett demonstrationen, helt enkelt i enlighet med hans generella uppgift att följa och rapportera om viktiga händelser till UD. Den 8 februari utvisade Sverige en rysk diplomat. "Vi accepterar inte att behandlas så här" meddelade Linde som förklaring till utvisningen.

Sveriges svar på den ryska aggressionen var självklart. När jag granskade vad Sveriges utrikesminister hade sagt och gjort i affären Navalnyj gick jag in på regeringens hemsida för att se vilken officiell bild av Ryssland som Sverige har. Jag insåg att Ann Linde visste mycket väl hur Ryssland skulle reagera på hennes, helt korrekta och välmotiverade, underkännande av det ryska rättsväsendet. UD har nämligen gjort en föredömligt frispråkig rapport som hävdar att Ryska Federationen inte är vare sig en fungerande demokrati eller en rättsstat.

Rapporten heter ”RYSSLAND – Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer: situationen per den 31 december 2019”.² Rapporten påstår:

Trots författningens föreskrifter råder ingen reell maktindelning och det går inte att tala om verkligt demokratiska institutioner i Ryssland;

Den lagstadgade mötesfriheten inskränks av myndigheterna;

Sedan 2003 har det ryska parlamentets underhus, statsduman, dominerats av fyra partier som i viktiga frågor stödjer presidentens linje. Verkligt oppositionella partier och politiker motarbetas systematiskt och är inte representerade i statsduman;

Ryssland kan inte anses vara en fungerande rättsstat;

... rättsväsendet är såväl politiserat som korrupt och används även för att bestraffa oppositionella och människorättsförsvarare.

UD:s rapport vidimerar mina teser om Ryska Federationens karaktär. Det är ingen slump. Den bild som UD ger är nämligen självklar. Ann Linde var välinformerad när hon mötte Sergej Lavrov. Det är ytterst sannolikt att hon var medveten om vad som skulle hända om hon förklarade för Lavrov att Ryska Federationen inte är en rättsstat. (Hon skiljde sig berömvärt från sin föregångare

Östen Undén som i samband med baltutlämningen deklarerade att Sovjetunionen var en rättsstat).

Ann Linde kom till Ryssland som en våra dagars Rurik för att åstadkomma lag och ordning i landet. Det är en urgammal svensk tradition. Den återupplivades i början på 1990-talet när Sovjetunionen upplöstes i kaos och efterträddes av Ryska Federationen. Traditionens början skildras i den ryska Nestorskrönikan från 1100-talet.

Rus är det ursprungliga ordet för Ryssland. Folket i landet kallas ruser i en krönika från 1100-talets Kiev, *Berättelsen om svunna år (Povest' vremennych let)*. I Sverige har den fått namn efter den munk som skrev den. Per-Arne Bodin har karaktäriserat krönikan som ”en text som kan gestalta tidens flod och rysk mentalitet för oss, ättlingar till krönikans varjager”.

Nestorskrönikan förtäljer om oordning och strider mellan olika grupper i landet innanför Finska viken. Man sänder bud till de dådkraftiga nordmännen, som i detta sammanhang kallas både ruser och varjager (vikingar), och ber dem att komma och ställa allt till rätta. Under vår tideräknings år 862 står det i krönikan (översättning av Gabriella Oxenstierna):

År 637. De jagade bort varjagerna över havet och gav dem ingen skatt och började själva härska. Men det fanns ingen rätt bland dem och släkt reste sig mot släkt och det blev inbördes kamp emellan dem och de började kriga mot sig själva. Och de sade till varandra: ”Låt oss söka oss en furste som ska härska över oss och döma rätt.” Och de drog över havet till varjagerna, till ruserna. Ty dessa varjager kallades ruser på samma sätt som andra kallades svear, andra åter normanner och angler och ytterligare andra för goter, på samma sätt även dessa. Och tjuderna, slaverna, krivitjerna och vesperna sade till ruserna: ”Vårt land är stort och rikt, men det finns ingen ord-

ning i det. Kom och var furstar över oss.” Och man valde tre bröder med deras släkter och de tog med sig alla ruserna och kom. Den äldste, Rurik, bosatte sig i Novgorod, den andre, Sineus bosatte sig vid Beloozero, och den tredje, Truvor, i Izborsk. Och efter dessa varjager fick det rusiska landet sitt namn: folken i Novgorod är av varjagisk släkt, tidigare var de slaver.

Rurik skapade ordning. Rus, Ryssland, blev en stat. Mer än tusen år efter det första försöket var det åter dags för svenskarna att rädda Ryssland. ”Vtoroe prisjestvie varjagov” (”Vikingarna kommer för andra gången”) var rubriken på en artikel i den ryska tidningen *Literaturnaja Gazeta* den 27 september 1995. Den var skriven av dåvarande ryske ambassadören i Sverige, Oleg Grinevskij. Anledningen till rubriken var att en grupp svenskar av Grinevskij hade fått hjälp att ordna en båtresa i Ruriks spår genom Ryssland. Den ryske ambassadörens förnamn Oleg är för övrigt den ryska formen av det fornnordiska namnet Helge. Grinevskij kunde med lätthet identifiera sig med varjagerna och deras nutida ättlingar.

Isin artikel berörde ambassadör Grinevskij inte bara det sentida vikingarna, som för att få segla på Neva till Ladoga måste muta de ryska gränsvakterna med vodka och finna sig i att färdas under rysk flagg. Han berörde också det faktum att även om klansamhället bland östslaverna på 800-talet höll på att anta den tidiga feodala statens form så behövdes det en knuff utifrån, en inbjuden viking som snart tog hela makten, för att skapa en stat. Grinevskij jämförde Ruriks insats med vad som skett efter avvecklingen av Sovjetunionen. President Boris Jeltsins folk hade också bjudit in utlänningar för att få hjälp att skapa en marknadsekonomi: ”[...] vi försöker bota vår dödssjuka ekonomi med recept från den svenske ekonomen Anders Åslund och Harvards ekonomiska skola.

Men den sjuka blir bara sämre”. Syftningen var på chockterapi.

Oleg Grinevskij klargjorde att svenskar-
nas mission även andra gången slutade i ett misslyckande. Vid andra försöket kom misslyckandet tämligen omedelbart. Ruriks mission utmynnade i misslyckande först i den Stora oredan i början på 1600-talet.

UD:s rapport från år 2019 meddelade:

Sveriges regering ska år 2020 anta en strategi för stöd till demokrati, mänskliga rättigheter och miljö i Ryssland för perioden 2020–2024. Totalt ska cirka 389 miljoner kronor avsättas under strategiperioden, varav 324 miljoner kronor avser Sidas verksamhet och 65 miljoner kronor avser Svenska institutets verksamhet. Regeringens demokratisatsning, som går ut på att Sverige i alla sammanhang ska stå upp för demokratiska principer, arbeta för att stärka demokratin och uttrycka kritik när den brister, genomförs också i Ryssland.

UD:s rapport ger som vi sett en rimlig och trovärdig beskrivning av politik och rätt i Ryska Federationen idag. Sveriges regering har dragit slutsatsen att det är dags för ett tredje försök att skapa lag och ordning i landet. Ruriks och Anders Åslunds projekt mynnade ut i misslyckande. Kan det nu bli tredje gången gillt?

Det är ett problem att medan både Rurik och Anders Åslund kom på inbjudan och blev väl mottagna blev Ann Linde bryskt avvisad när hon ville uppmuntra till reformering av det ryska rättsväsendet, det vill säga själva fundamentet i en civiliserad stat. Att det står illa till med rättsväsendet i Ryssland vet alla, men jag vill ändå citera vad Aleksej Navalnyj sade under rättegången mot honom: ”Det händer att laglöshet och godtycke är grunden i ett politiskt system, och det är förfärligt. Men det kan vara ännu värre: när laglöshet

och godtycke tar på sig åklagarens uniform eller domarens mantel”.

Sverige förolämpades när Sveriges representant i S:t Petersburg blev utkastad därför att Sveriges utrikesminister hade deklarerat att Ryssland borde iaktta rättsstatens principer. Det tredje svenska försöket att införa lag och ordning i Ryssland har kvävts i sin linda.

Ryssland måste reformeras inifrån, genom egna krafter.

”Blott barbariet var en gång fosterländskt” – Putin och arvet från Lenin

År 2011 gav jag ut en bok med titeln *Ryssland – en europeisk civilisationshistoria*. Med vallet av titel ville jag markera att Ryssland är en del av den europeiska civilisationen. I boken ägnade jag stort utrymme även åt den sovjetiska perioden i rysk historia. Jag borde ha haft en särskild rubrik om detta: ”Sovjetunionen – en europeisk barbarihistoria”. Men när jag gav ut en uppdaterad version av min bok år 2017 hade Vladimir Putin återkommit som president för tredje gången. I mars 2014 erövrade Ryssland Krim och i februari 2015 mördades Putins demokratiska opponent Boris Nemtsov på en bro inom skotthåll från Rysslands mest välbevakade borg, Kreml. Den nya upplagan av min bok fick därför den neutrala titeln *Rysslands historia*.

Domen och anklagelsen mot Aleksej Navalnyj visar att det sovjetiska liket rör på sig. Det handlar om Sovjetunionens återuppståndelse. Det som hände år 1991 var en skendöd. Det kunde jag antyda när jag år 2017 gav ut min bok i en uppdaterad upplaga. Jag skrev:

KGB, vars ledning var involverad i kupp-försöket mot Gorbatsjov, upplöstes i oktober 1991 genom ett dekret från Gorbatsjov

som vid denna tid fortfarande var president av Sovjetunionen. Säkerhetstjänsten rekonstruerades under Boris Jeltsin och fick 1995 namnet FSB, federala säkerhetstjänsten. Nu var den direkt underordnad presidenten. Personalen kunde fortsätta att verka i sina vanda funktioner av övervakning och informationsinhämtning. Innan han blev president var Vladimir Putin chef för FSB. Hans uppstigande till den högsta makten i Ryska Federationen, först år 1999 som premiärminister under Jeltsin och sedan år 2000 som president representerar grundlinjen, en hundraårig kontinuitet i den sovjetiska och postsovjetiska ryska ledningstraditionen.

I och med att Putin satte sig fast på tronen intog säkerhetstjänsten kommunistpartiets gamla roll i Sovjetunionen och etablerade sig definitivt som den ledande kraften i Ryssland. Nominellt har Ryska Federationen politiska partier, men duman motsvarar inte ett vanligt parlament. Den motsvarar Högsta Sovjet, det dekorativa parlament som fanns under sovjettiden. Duman fastställer presidentens och regeringens beslut. Premiärministern ansvarar inför presidenten, inte inför duman.

Det som jag har beskrivit är definitionen av ett mycket stort problem. Det är helt enkelt så att Ryssland inte har politik i ordets vanliga mening. Denna stat är ett självhärskardöme, en autokrati. Jag upprepar ett citat ur UD:s rapport om Ryssland: ”Det går inte att tala om verkligt demokratiska institutioner i Ryssland.

År 1917 störtades det gamla ryska självhärskardömet genom februarirevolutionen. Tsaren tvingades avgå och en provisorisk regering tog makten. Den förberedde demokratiska val till en konstituerande församling. Lenin genomförde sin statskupp i november och tog makten. Valen till den konstituerande församlingen genomfördes emellertid. Lenin återupprättade traditionen

med självhärskardöme då han med våld upplöste den konstituerande församlingen under dess första sammanträde i januari 1918. (Det är denna tradition som hyllas i Sverige genom det bekanta Leninpriset: Nina Björk + Vladimir Putin = sant).

År 1991 avskaffades det kommunistiska självhärskardömet i den ryska sovjetrepubliken RSFSR då Boris Jeltsin genom ett demokratiskt val blev president den 12 juni. Sedan upplöstes Sovjetunionen den 25 december samma år. Ryska Federationen blev statsrättsligt dess fortsättning. Jeltsin återupprättade självhärskardömet då han den 4 oktober 1993 med våld upplöste parlamentet.

Aleksej Navalnyj: kejsaren är inte naken, men folket är utan kläder!

Ryska Federationen har endast två politiker. Den ena vill bevara självhärskardömet. Han är president och heter Putin. Den andre vill att självhärskardömet skall ersättas av demokrati. Han är jurist och heter Aleksej Navalnyj. Han dömdes den 2 februari till 3,5 års straffläger. Han är också anklagad för förtal av en veteran från det Stora fosterländska kriget. Det kan rendera flera års fängelse.

Aleksej Navalnyj har upprepade gånger i sina budskap till sina landsmän påpekat att det största hindret mot att göra sig kvitt regimen och skapa en ljus framtid för Ryssland inte är president Putin och hans våldsamma hejdukar utan ”den inlärda hjälplöshet, resignation och fruktan” som finns hos så många människor i Ryssland. ”En ljus framtid för Ryssland” är det namn som Navalnyj har gett sin rörelse för demokrati.³

Vi har alla i färskt minne fallet Navalnyj, den ryska säkerhetstjänstens förgiftningsattentat mot honom och skenrättegången mot

honom. Jag går inte in på detaljer om domen och anklagelserna utan noterar att domen är absurd. Den hade varit villkorlig innan den nu verkställdes och för flera år sedan förklarats rättsvidrig av Europadomstolen. Anklagelsen är lika absurd. Navalnyj kritiserade ett uttalande av en person som hade prisat den nya konstitution för Ryssland som Putin åstadkom sommaren 2020. Till denna sak hör att Putin har gjort minnet av det Stora fosterländska kriget heligt i Ryssland. Navalnyj hädade då han kritiserade en gralvaktare.

När domen mot Navalnyj hade avkunnats den 2 februari 2021 demonstrerade tiotusentals människor mot den i över hundra städer i Ryssland. Sveriges televisions reporter i Ryssland Bert Sundström intervjuade människor i staden Penza sydost om Moskva om deras reaktion. Han nämnde närmast i förbigående att Ryssland inte är en rättsstat. Han slutade reportaget med en utblick mot Rysslands framtid:

Ändå får man inte glömma att Ryssland är ett delat land. Putin har fortfarande stöd av en stor del av landets befolkning. En journalist jag talar med i Penza säger att hennes liv nu har blivit mycket märkligt eftersom den verklighet hon lever i är en helt annan än den som människor som tror på Putin lever i.

– Jag vet att det är jag som har rätt, säger hon. Men jag är inte naiv. Det vi ser nu är kanske början på en demokratisk utveckling som till sist kan leda till att Ryssland blir ett modernt välfärdssamhälle. Jag är 37 år gammal, så jag lär inte få uppleva det själv. Men kanske mina barnbarn.⁴

Den ryska journalisten säger i ett avsnitt i intervjun som inte har sparats på STV:s hemsida att när hon såg att så många människor demonstrerade mot domen och försökte skydda varandra mot polisernas angrepp, då

insåg hon att hon inte var ensam i sin kritiska inställning till regimen. Hon förstod att många kände som hon. Hon upplevde och uppfattade att den pluralistiska ignoransen hade förbytts i utbredd insikt, att hon var del av en opinion. Hon använde inte den sociologiska termen ”pluralistisk ignorans” men hon exemplifierade själva teorin. Hon och alla andra som demonstrerat mot rättslösheten handlar i Navalnyjs efterföljd. De har precis som Navalnyj uppmanar till gjort sig av med ”den inlärda hjälplösheten, resignationen och fruktan”.

Pluralistisk ignorans uppstår när det finns officiellt påbjudna attityder och värderingar, medan en stor mängd individer har motsatta attityder och värderingar men inte vågar eller kan ge offentligt uttryck för dem. Var och en tror att hon är ensam om de ”avvikande” attityderna och värderingarna. Att öppna munnen kan utmynna i en personlig katastrof. Motivationen är stark för att hålla den kätterska åsikten för sig själv.

När en stor mängd individer plötsligt ”avslöjar” sig för varandra, ”kommer ut” som det heter på modern svenska, kan en ny allmänt accepterad bild ersätta den gamla. Ett åskådligt litterärt exempel på denna mekanism är H C Andersens saga ”Kejsarens nya kläder”. När det oförvillade barnet högt och klart påtalar att kejsaren är naken börjar alla andra tro sina ögons vittnesbörd. Ett oskyldigt barn ljuger inte.

Aleksej Navalnyj är barnet som gjort slut på den pluralistiska ignorans som har plågat Ryssland under Putins tjugoåriga självhärskardöme. När han på Youtube lät visa en två timmar lång film om Putinregimens vräkiga palats i renässansstil på udden Idokapas vid Svarta havet åskådliggjorde han, inte att kejsaren är naken utan att kejsaren vältrar sig i lyx på samma gång som hans undersåtar far illa. Kremls talesman förnekar att det är Putins personliga egendom, men det

förtjänar att påpekas att Navalnyjs film är en uppföljning av ett motsvarande reportage om Idokapas-palatset (och 19 andra palats för regimen) som publicerades av den utstötte reformekonomen Boris Nemtsov år 2012, tre år innan han mördades inom skotthål från Putins officiella residens Kreml i Moskva: ”Putin’s Palaces: The Life of A Galley Slave”.⁵

I sin plädering för rätten klaggjorde Aleksej Navalnyj att kejsaren hade gjort ryssarna nakna. Han manade sina landsmaninnor och landsmän att ta efter honom själv och klä sig i modets pansar:

Det enda som pekar uppåt hos oss är mängden miljardärer, allt annat faller, fattar ni? Jag sitter i min cell och hör nyhetsrapporter om hur matolja har blivit dyrare, makaroner har blivit dyrare, äggen har blivit dyrare. Det är 2021, landet exporterar olja och gas, och hela landet pratar om hur dyrt det har blivit med makaroner och att vi inte klarar oss längre! Ni har tagit alla dessa människors framtidsutsikter och ni försöker skrämja alla dessa människor. Jag uppmanar dem att inte vara rädda. För det är exakt vad hela det här styret grundar sig på.

Aleksej Navalnyj har gjort slut på pluralistisk ignorans som sinnestillstånd i Ryssland. Därigenom har han skapat möjligheter för att hans fosterland skall kunna få politik och utvecklas till en demokrati.

Bert Sundström konstaterade i sitt reportage att Ryssland är ett delat land. Polerna symboliseras av Putin och Navalnyj. Sundströms 37-åriga ryska kollega i Penza hoppas att hennes barnbarn ska få uppleva att Ryssland blir en civiliserad rättsstat. Aleksej Navalnyj synes tro att det kan gå betydligt snabbare. När detta sker, förr eller senare, kan Ryssland också bli en marknadsekonomi. Vi får inte glömma att Aleksej Navalnyjs huvuduppgift under ett drygt decennium har varit att

blottlägga den omfattande korrruptionen i den ryska ekonomin.

In 2019, according to the Corruption Perceptions Index reported by Transparency International, Russia ranked in 137th out of 180 countries, and is the most corrupt European nation.⁶

Sat Sapienti!

Författaren är professor emeritus och ledamot av KKrVA.

Noter

1. Larsson Hultin, Therese: "Utvisad svensk diplomat hängs ut i ryska medier", *Svenska Dagbladet*, 2021-02-10.
2. *Ryssland---manskliga-rattigheter-demokrati-och-rattsstatens-principer-2020.pdf*, (regeringen.se), (2021-02-09).
3. "Into the lion's den. Alexei Navalnyj returns to face Vladimir Putin", *The Economist*, 2021-01-23.
4. "ANALYS: "Protesterna handlar inte främst om Navalnyj själv"", *SVT Nyheter*, 2021-02-09.
5. *Putins palats* – Wikipedia, 2021-02-10.
6. *Corruption in Russia* – Wikipedia, 2021-02-09.